

DAWID PIENIĘŻNY

ORCID ID: 0000-0003-3528-1351

*Kryzys religijności chrześcijan jako przyczynę zmian politycznych
w Europie w latach 1991–2022*

The Crisis of Christian Religiosity as a Contribution to Political Changes in Europe in the Years 1991–2022

ABSTRAKT

Kryzys religijności wśród chrześcijan, widoczny od lat w krajach Europy Zachodniej, takich jak Francja czy państwa Beneluxu, dociera również do państw Europy Środkowo-Wschodniej. Spadek liczby wiernych oznacza konieczność dostosowania systemu partyjnego i partii politycznych do nowej rzeczywistości, w obliczu zmiany oczekiwań wyborców. Problem badawczy leżący u podstaw artykułu to relacja między kryzysem religijności chrześcijan w Europie a zmianami wewnątrz systemów partyjnych i samych partii w wybranych krajach Europy. Pytanie badawcze brzmi następująco: Czy istnieje relacja między kryzysem religijności chrześcijan w Europie a zmianami w systemach partyjnych tych krajów?. Autor dochodzi do interesujących wniosków, dzięki analizie porównawczej systemów partyjnych wybranych krajów Europy Zachodniej oraz wybranych krajów Europy Środkowo-Wschodniej oraz analizie zmian tych systemów na przestrzeni lat, jak również dzięki krytycznej analizie badań sondażowych poziomu religijności ich mieszkańców.

Słowa kluczowe: kryzys, alternacja władzy, zmiana polityczna, system partyjny, partie polityczne

WSTĘP

Nauka nieustannie udowadnia, że zdarzenia o potencjalnie epizodycznym charakterze, które nie powinny mieć żadnego znaczenia dla ogółu społeczeństwa, czy też innych kategorii analizy, potrafią doprowadzić do gruntownych zmian otaczającej nas rzeczywistości. Niemal powszechna jest znajomość metafory nazywanej „efektem motyla”, która głosi, że trzepot skrzydeł tego owada w niektórych miejscach świata może powodować burzę piaskową w innych.

Jest to metafora trafnie opisująca funkcjonowanie społeczeństw. Jeśli czasami zdarza się, że mała rzecz pociąga za sobą olbrzymie konsekwencje, to tym bardziej nie można bagatelizować rzeczy wielkich. XXI wiek przyniósł wiele przełomowych zmian z punktu widzenia historii i rozwoju świata. Jest to czas największych odkryć technologicznych, medycznych czy szeroko rzecz ujmując – naukowych. Zmiany te nie ominęły wierzeń tradycyjnie zakorzenionych w świadomości europejskiej. Dziś mówimy nie tylko o kryzysie religijności wśród chrześcijan w krajach Europy Zachodniej, takich jak Francja czy państwa Beneluxu, których mieszkańcy postawili już wiele lat temu na moralny postęp, odrzucając tradycyjną wiarę swoich przodków.

Kryzys dotarł również do Europy Środkowo-Wschodniej. Doskonałym przykładem tego zjawiska jest Polska. Według *Malego Rocznika Statystycznego Polski 2021*, 84,8% społeczeństwa to katolicy, czyli według tego badania osoby ochrzczone, które nie dokonały aktu apostazji. W 2005 roku odsetek ten wynosił 96%. Jednak według Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego, we mszach świętych w 2019 roku uczestniczyło tylko 36,9% Polaków uznawanych za katolików wedle tożsamyh kryteriów. Trzy lata później odsetek ten spadł do 29,5%, a nowe dane pochodzące ze spisu powszechnego mówią o nieco ponad 70% deklaracji wiary katolickiej wśród Polaków. Tak ważny czynnik, jak zmiana powszechnie obowiązującego paradygmatu aksjologicznego, nie może nie pozostawić śladu również w sferze społecznej, politycznej czy ekonomicznej.

Na drugim biegunie politycznym widać coraz większe znaczenie ugrupowań konserwatywnych o nacjonalistycznym nacechowaniu, bazujących na przeciwieństwach względem ugrupowań liberalnych, negując wiele komponentów liberalizmu. Mało tego, współczesna nauka o systemach politycznych wyróżnia już demokrację liberalną oraz jej nieliberalny odpowiednik, cechujący przeciwników tego podejścia ideologicznego [Antoszewski 2018; Zakaria 2003].

Taka ewolucja przynosi za sobą zmiany społeczne i polityczne, ale również widoczny wzrost polaryzacji społeczeństw. Do głosu coraz mocniej dochodzą partie i ugrupowania lewicowo-liberalne, niosąc na sztandarach hasła tolerancji i postępu, a także ugrupowania konserwatywne o nacechowaniu nacjonalistycznym, sprzeciwiające się takiej ewolucji przestrzeni publicznej. Jednocześnie ugrupowania do tej pory uznawane za centrowe zmieniają swój polityczny kurs w kierunku lewicowym, w poszukiwaniu nowych wyborców lub decydują się na bardziej radykalny kurs – w kierunku prawicowym, a często nawet populistycznym, szukając sukcesu wyborczego. Tendencja ta sprawia, że dziś, w porównaniu do początku XXI stulecia, doszło do nieodwracalnych zmian na rynku politycznym krajów europejskich.

Autor doszedł do tych wniosków, dzięki analizie porównawczej systemów partyjnych wybranych krajów Europy Zachodniej oraz wybranych krajów Europy Środkowo-Wschodniej, a przede wszystkim analizie zmian tych systemów na przestrzeni lat, jak również dzięki krytycznej analizie badań sondażowych, w odniesieniu do poziomu religijności mieszkańców owych państw.

Artykuł ten ma więc na celu wskazanie, że kryzys religijności, zwłaszcza młodych wyborców, powodujący zmianę wartości kluczowych dla głosujących, może być tą pierwszą determinantą, wymuszającą zmiany całego systemu partyjnego w wielu krajach Europy. Jest to możliwe dzięki weryfikacji powiązania kryzysu religijności chrześcijan, wraz ze zmianami w systemach partyjnych oraz wewnątrz samych partii politycznych, w wybranych krajach należących do Unii Europejskiej, będących najpełniejszym i racjonalnym przedstawicielstwem krajów Europy Zachodniej oraz Europy Środkowo-Wschodniej.

Problem badawczy leżący u podstaw teoretycznego podejścia do zagadnienia to relacja między kryzysem religijności chrześcijan w Europie a zmianami wewnątrz szeroko rozumianych rynków politycznych na kontynencie. Pytanie badawcze jest bezpośrednio związane z owym problemem badawczym i brzmi następująco: Czy istnieje relacja między kryzysem religijności chrześcijan w Europie a zmianami w systemach partyjnych tych krajów?. Próba odpowiedzi są hipotezy: (1) Kryzys religijności chrześcijan przyczynia się do zmian w systemach partyjnych krajów europejskich, powodując wzrost znaczenia ugrupowań liberalnych światopoglądowo; (2) Kryzys religijności chrześcijan przyczynia się do zmian w systemach partyjnych krajów europejskich, powodując wzrost znaczenia ugrupowań nacjonalistycznych.

Z pozorów wydaje się, że są to hipotezy przeciwstawne, jednak jedno nie wyklucza drugiego. Kryzys ten będzie generować, wedle założenia badawczego, pewien model systemu partyjnego, w którym o władzę będą walczyć ugrupowania światopoglądowo liberalne oraz nacjonalistyczne. W obliczu zmian rynku wyborczego nie tylko nie będą powstawać, ale zanikną partie centrowe i światopoglądowo umiarkowane konserwatywne.

Czas, który obejmuje badanie, to okres po 1991 roku, a więc w pełni demokratycznych wyborach w każdym z krajów członkowskich Unii Europejskiej w jej obecnym składzie [szerzej: Antoszewski 2006]. By przeprowadzić rzeczową analizę ukazującą relewantne przykłady, w niniejszym artykule zostaną ukazane zmiany wewnątrz systemów partyjnych oraz zmiany w samych partiach politycznych w Polsce, Czechach, Francji i Włoszech. Polska i Czechy to przedstawiciele „nowej” Unii, których cechuje różnorodność mogąca ukazać zależności występujące w tej kategorii. Podobnie jest w przypadku Francji i Włoch, krajów „starej” Unii [Produkt Krajowy Brutto w Starej i Nowej Unii Europejskiej].

By zachować rzetelność używanych pojęć, niezbędne będzie zoperacjonalizowanie terminów „liberalizm” oraz „konserwatyzm”, a zwłaszcza sposób ich rozumienia w tej pracy. Ideałem byłoby stosowanie modelowego podziału partii politycznych na prawicowe, czy też konserwatywne oraz lewicowe lub też liberalne, gdyż taki podział istnieje niemal od XIX wieku. Niestety sfera aksjologiczna tego podziału przenika się już dziś ze sferą gospodarczą [Wojtasik 2011], a w wielu systemach politycznych, zwłaszcza państw Europy Środkowo-Wschodniej, silne są ugrupowania hybrydowe wobec tego założenia. Przykładem niech będzie Prawo i Sprawiedliwość, którego

stosunek do Kościoła katolickiego, niechęć do migrantów oraz mniejszości, przy poszanowaniu tradycji będzie niewątpliwie spełniać przesłanki konserwatyzmu. Inaczej jest jednak, jeśli chodzi o sferę ekonomiczną, gdzie ugrupowanie to zdecydowanie będzie bliżej pojęcia „socjalizmu”, czy też o niektóre decyzje polityczne, takie jak reforma sądownictwa, które z konserwatyzmem nie będą miały nic wspólnego. Uznać więc można, że ugrupowanie to jest konserwatywne światopoglądowo i właśnie na tej płaszczyźnie będą się poruszać, różnicując partie polityczne.

W tym miejscu warto wskazać, że autor przyjmuje nieklasyczne rozumienie „liberalizmu”, bardzo często podnoszone i zestawiane z pojęciem „konserwatyzmu we współczesnej nauce” [Alexander 2015; Knight 1999; Lipset 1989], które jest odpowiednie dla prowadzonych rozważań. Tak więc pojęcie „liberalizmu” oznaczać będzie „postawę społeczno-polityczną cechującą się wyrozumiałością, otwartością i tolerancyjnym stosunkiem wobec postaw, poglądów lub czynów innych ludzi odrzucając dogmatyzm w myśleniu i autorytaryzm w działaniu” [Antoszewski, Herbut 2004: 206]. Za nieodzowne elementy definicyjne pojęcia liberalizmu należy uznać skupienie na wolności, demokracji jako najlepszej formie rządów, zapewnienie równości, tolerancji oraz pluralizmu, a także skupienie się na jednostce i zapewnieniu jej szeregu praw oraz wolności [Arnold 2005; Heywood 2003; Lightfoot 2005; Puddington 2007; Young 2002]. W przypadku „konserwatyzmu” będzie to „postawa społeczno-polityczna charakteryzująca się przywiązaniem do tradycji, do istniejących instytucji i systemu wartości, z niechętnym lub wrogim stosunkiem do poważniejszych zmian społecznych” [Antoszewski, Herbut 2004: 178–179].

Innym pojęciem używanym w tej pracy jest „nacjonalizm”, rozumiany jako „postawa społeczno-polityczna lub ideologia, która stawia interesy własnego narodu ponad wszelkie inne wartości, postulując podporządkowanie innych narodów interesom własnego narodu, głosząc niechęć, nietolerancję i ksenofobię wobec innych narodów” [Antoszewski, Herbut 2004: 242].

Jeśli chodzi zaś o pojęcie systemu partyjnego, będzie ono rozumiane za Sartorim jako „układ wzajemnych oddziaływań, będących efektem rywalizacji pomiędzy partiami. Opiera się na wzajemnym uzależnieniu się partii, na tym, iż każda partia jest funkcją (w sensie matematycznym) innych partii i reaguje w sposób rywalizacyjny czy też nie, na zachowanie pozostałych partii politycznych” [Sartori 1976: 44]. Zatem jak trafnie zauważa Ryszard Herbut, system partyjny to połączenie dwóch elementów – sumy partii rywalizujących na arenie politycznej oraz dynamiczny układ ich wzajemnych powiązań [Herbut 1997: 136].

METODOLOGIA

Prezentowana praca, zgodnie z deklaracją, jest propozycją dyskusji na temat relacji między kryzysem religijności chrześcijan, z którym mamy do czynienia już w całej Europie, a zmianami na rynkach politycznych, rozumianych jako systemy

partyjne oraz zmiany wewnątrz samych istniejących już partii politycznych. Analiza ta zostanie przeprowadzona za pomocą czterech metod badawczych.

Pierwsza z nich to krytyczna analiza literatury naukowej. Za sprawą Andrzeja Antoszewskiego i Ryszarda Herbuta opublikowano wiele prac poświęconych systemom partyjnym krajów europejskich. Są to pozycje dobrze dokumentujące rzeczywistość w czasie, w którym powstały, jednak w niektórych kwestiach są niewystarczające. O ile będą znakomitym początkiem analizy, pokazując systemy partyjne w krajach Europy aż do pierwszej dekady XX wieku, o tyle jeśli chodzi o ich obecny kształt, należy przeprowadzić nową, uaktualnioną analizę. Co za tym idzie, literatura ta będzie służyć za punkt wyjścia do porównania partii i systemów partyjnych Polski, Czech, Francji i Włoch z sytuacją współczesną, które zostanie przeprowadzone przez autora.

Druga metoda badawcza to krytyczna analiza systemowa – w tym przypadku dotycząca tylko systemów partyjnych oraz funkcjonowania partii politycznych w krajach Europy Zachodniej oraz Europy Środkowo-Wschodniej. By dokonać tej analizy, autor zamierza przyjrzeć się wynikom wyborów parlamentarnych we wspomnianych czterech krajach, by wskazać partie nowe na rynkach wyborczych, które zdobywają parlamentarną reprezentację. Po tym niezbędna będzie analiza zmian programowych samych partii politycznych. Zostanie to jednak dokonane w nieco inny sposób niż analiza ich ewolucji. Autor zamierza przyjrzeć się ugrupowaniom w czasie, gdy kraje, w których funkcjonują, uznawano jeszcze za chrześcijańskie, a później sytuacji współczesnej, by porównać oba byty polityczne oraz przedstawić różnice programowe, jakie w nich zaszły.

W ten sposób przeprowadzona zostanie komparatystyka sytuacji w dwóch krajach „starej” Unii oraz w dwóch „nowej” Unii, by wykazać podobieństwa i różnice widoczne wraz z okresem nieprzerwanego trwania demokracji oraz czasem, w którym rozpoczęła się zmiana moralności społecznej, polegającej na odejściu od tej proponowanej w chrześcijaństwie i rozwijanej przez lata w całej Europie. Autor za pomocą tej metody badawczej będzie starał się dowieść, czy Europa Środkowo-Wschodnia może być prostym, opóźnionym w czasie „lustrzanym odbiciem” sytuacji, która dokonała się w Europie Zachodniej.

Ostatnią metodą badawczą zaprezentowaną w tej pracy będzie krytyczna analiza danych sondażowych dotyczących religijności różnych społeczeństw europejskich, ze szczególnym uwzględnieniem czterech analizowanych krajów. Polska przez wieki, a przez niektórych do dziś uznawana za katolicką, będzie więc przeciwieństwem Czech, które są silnie zakorzenione w swej laickości, przy czym oba kraje uznajemy za „młode”, czy nieskonsolidowane w pełni demokracje [Antoszewski 2005: 13–40]. Podobnie Włochy, a więc kraj, w którym swoją siedzibę ma Stolica Apostolska, o wysokim jak na standardy Europy Zachodniej odsetku praktykujących religijnie, będą zestawione z laicką Francją, przy czym oba z tych państw są uznawane za „stare”, skonsolidowane demokracje. Mamy więc do czynienia z czterema zupełnie różnymi przykładami krajów, których porównanie może dać niezwykle interesujące wnioski.

KRYZYS RELIGIJNOŚCI CHRZEŚCIJAN W EUROPIE

Ilekróć mówimy o kryzysie religijności chrześcijan w Europie, to w świadomości wielu ludzi widnieje obrazek kościołów przerabianych na lokale gastronomiczne czy krajów Europy Zachodniej, w których ulice przejmują modlący się mużulmanie. Warto zaznaczyć, że nie jest to jedyne wyobrażenie pokazujące istniejący problem, z którym boryka się dziś również Europa Środkowo-Wschodnia, przez wieki uznawana za chrześcijańską.

Oczywiście kryzys ten dużo wcześniej dotarł do Europy Zachodniej, która będąc częścią wolnego świata po II wojnie światowej, była otwarta na wiele różnych sposobów reinterpretacji obowiązującego systemu aksjologicznego. Niewątpliwie z czterech analizowanych krajów kryzys ten dotarł najszybciej do Francji. Dość powiedzieć, że pod koniec XIX wieku aż 98% obywateli tego kraju deklarowało swój katolicyzm [szerzej: *Kościół we Francji. Krótka historia upadku*], podczas gdy w 2021 roku ledwie 2% Francuzów regularnie uczęszczało do kościołów [szerzej: *Kościół we Francji. Mała reszta z wielkim dziedzictwem*]. Nie zagłębiając się w przyczyny tego stanu rzeczy, którym nie jest poświęcona ta praca, można jednoznacznie wskazać, że kryzys wiary we Francji jest faktem.

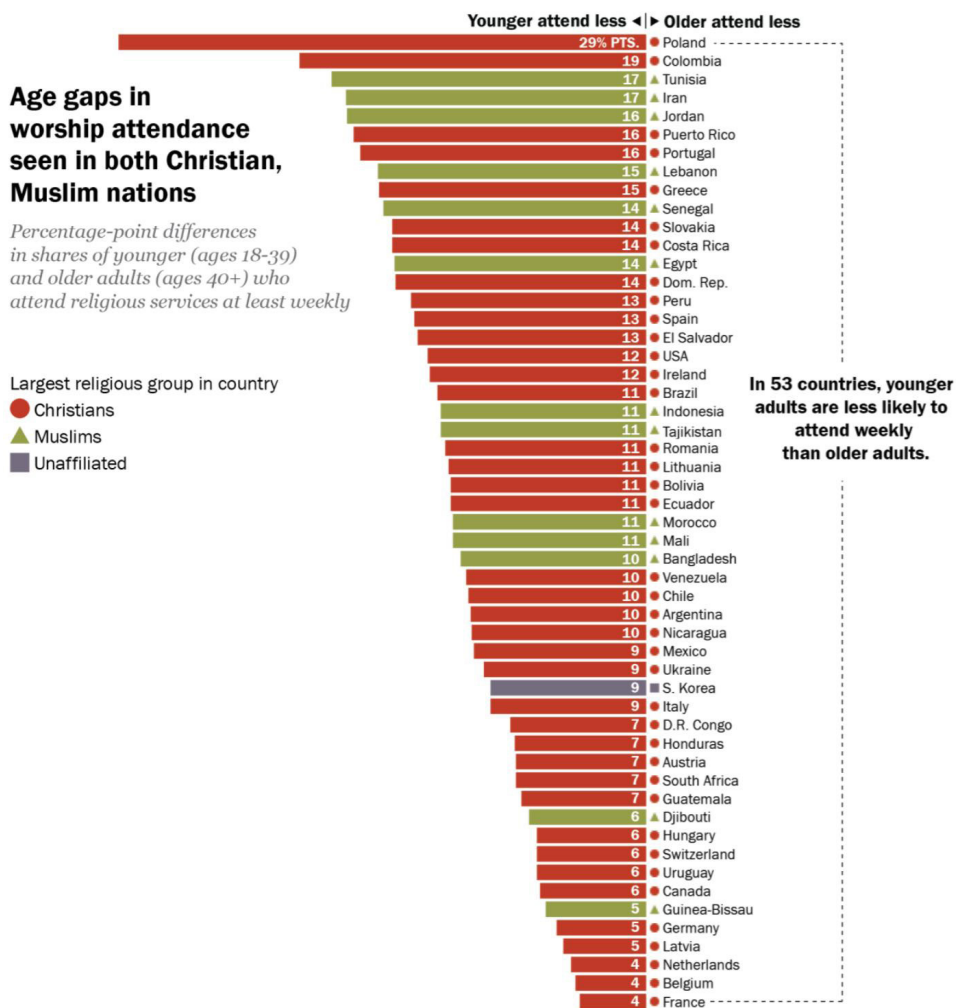
Nieco inaczej wyglądała sytuacja w przypadku Włoch. Kraj ten dzięki bliskości papieżstwa oraz specyfikę kulturową co do zasady jest dość blisko związany z Kościołem. Nie oznacza to, że nie można w jego przypadku mówić o kryzysie religijności. Jak szacuje Francesco Garelli, dziś tylko 20% Włochów bierze udział w praktykach religijnych [*Kościół katolicki traci wiernych. Włoskie bazyliki świecą pustkami, kryzys wiary w Polsce*]. Patrząc na historyczne zakorzenienie tego kraju w katolicyzmie, jest to wynik niezwykle niski, świadczący zdecydowanie o kryzysie religijności chrześcijan.

Jeszcze innym przykładem są Czechy, które od wielu lat są uznawane za kraj całkowicie laicki. Po początkowej niechęci do Kościoła spowodowanej wspieraniem przez tę instytucję monarchii habsburskiej, nastąpiło ostateczne uderzenie ze strony władz komunistycznych, które odwołując się do czeskiego rozumienia nacjonalizmu, a więc do zerwania z Kościołem, który był sprzymierzeńcem Habsburgów, przy jednoczesnej próbie pacyfikacji instytucji Kościoła w Czechosłowacji, doprowadziły do niemal całkowitej laicyzacji Czechów [patrz szerzej: *Podziemny Kościół nadziei. Co właściwie stało się z katolicyzmem w Czechach?*], którzy przecież wieki temu byli narodem chrześcijańskim, przekazując nawet Polsce chrzest.

Sytuacja w Polsce jest niejako kalką tego, co wydarzyło się we Francji. Kościół w kraju niezwykle mocno zakorzeniony w katolicyzmie, w którym za najwybitniejszego rodaka uchodzi ciągle Jan Paweł II, masowo traci wiernych. Warto wspomnieć, że zgodnie z danymi Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego, w 2021 roku 28,3% wiernych uczestniczyło w praktykach religijnych. Dla porównania jeszcze w 2005 roku było to 45% [ISKK 2022: 23]. Gdy dodamy do tego informacje krążące w przestrzeni publicznej, o znaczących spadkach liczby młodzieży uczęszczającej na lekcje religii, czy fakt pojawienia się w ostatnich latach ugrupowań politycznych

walczących z symbolami chrześcijańskimi w przestrzeni publicznej, to teza o kryzysie religijności chrześcijan w Polsce jest jak najbardziej uprawniona.

Po wskazaniu możliwego problemu widocznego ze źródeł medialnych, warto odnieść się do raportu Pew Research Center z 2018 roku, badającego spadek religijności z pokolenia na pokolenie w większości państw świata.

Wykres 1. Spadek religijności z pokolenia na pokolenie na świecie w 2018 roku.

Źródło: Pew Research Center 2018.

Jak widać na przedstawionym wykresie, Polska jest liderem spadku religijności z pokolenia na pokolenie i to aż o 29 punktów procentowych, Oznacza to, że młodzież zdecydowanie nie jest zainteresowana wiarą, którą wyznają ich rodzice.

Warto przyjrzeć się również informacjom dotyczącym Włoch i Francji. W pierwszym z tych krajów religijność w dwóch kolejnych pokoleniach spadła aż o 9 punktów procentowych, natomiast we Francji, gdzie liczba chrześcijan i tak jest bardzo mała, religijność spadła o kolejne 4 punkty procentowe. W przypadku Czech są to różnice niezauważalne, gdyż odsetek chrześcijan w tym kraju już jest bardzo marginalny. Zaprezentowana analiza pokazuje jednoznacznie, że w każdym z czterech prezentowanych w tym badaniu krajów istnieje duży kryzys wiary chrześcijańskiej.

ZMIANY WEWNĄTRZ PARTII POLITYCZNYCH I SYSTEMÓW PARTYJNYCH W EUROPIE

Analizując zmiany wewnątrz systemów partyjnych oraz wewnątrz samych partii politycznych czterech prezentowanych krajów, najlepszym sposobem będzie ich pojedyncze przedstawienie.

PARTIE POLITYCZNE I SYSTEM PARTYJNY WE FRANCJI

Kształt systemu partyjnego we Francji po 1991 roku ulegał zmianie. Nowe ugrupowania, które pojawiły się na scenie politycznej po tym okresie, potrafiły zdobywać znaczącą liczbę miejsc w parlamencie. Analizując badany okres, mamy do czynienia z siedmioma elekcjami do ciał legislacyjnych w tym kraju.

Ugrupowania nowe, które pojawiły się na rynku francuskim w latach 1991–2023, należy podzielić na dwa główne obozy. Pierwszy z nich, który można określić mianem lewicowo-liberalnego, będzie reprezentowany przez założony w 1993 roku Ruch Obywatelski i Republikański (MRC), który choć reprezentowany przez marginalną liczbę deputowanych, znajdował się w Zgromadzeniu Narodowym od 1997 aż do 2017 roku. Innym przykładem takiego ugrupowania jest działająca w kadencji 1997–2002 Demokracja Liberalna (DL) czy też pomimo swojej nazwy uznawani za liberalnych Centryści (LC), posiadający reprezentację w parlamencie od 2007 roku. W 2010 roku powołano również ugrupowanie o nazwie Europa Ekologia-Zieloni (EELV), które również należy zaliczyć do tego nurtu, posiadające od 2012 roku swoich przedstawicieli w Zgromadzeniu Narodowym. W 2009 roku powstała jeszcze koalicja o nazwie Front Lewicy. Choć na jej czele stanęła Francuska Partia Komunistyczna, to jednak dwie pozostałe partie wchodzące w skład koalicji to partie nowe – Zjednoczona Lewica oraz Partia Lewicy. W latach 2012–2017 koalicja ta miała swoich przedstawicieli w parlamencie. Bardzo ważny przykład ruchu uznawanego za liberalny narodził się w 2016 roku, pod nazwą En Marche, dziś znaną jako Renaissance (Odrodzenie), która skupiona wokół Emmanuela Macrona wygrała wybory do Zgromadzenia Narodowego w 2017 oraz 2022 roku. W elekcji 2022 roku ważnym graczem był jeszcze lewicowy ruch, złożony z ugrupowań nowych, powstałych po 2015 roku o nazwie Nowa Unia Ludowa, Ekologiczna i Socjalna (NUPES), który zdobył silną reprezentację.

Drugim blokiem partii będą te narodowe czy też nawet nacjonalistyczne. Takim ugrupowaniem będzie założony w 1994 roku Ruch dla Francji (MPF), który aż do 2012 roku był reprezentowany w parlamencie. Podobnie będzie z reprezentowanym w parlamencie w latach 2002–2007 Zgromadzeniem na rzecz Francji (RPF). W 2021 roku założono jeszcze ruch Rekonkwista (R!), który rok później zdobył skromną reprezentację parlamentarną.

Przykład francuski jest o tyle ciekawy, że poza dwiema grupami partii, których masowe powstawanie jest charakterystyczne dla wszystkich prezentowanych państw, wykształcił jeszcze inny. Mianowicie działającą w latach 2002–2015, uznawaną za centroprawicową Unię na rzecz Ruchu Ludowego (UMP), która sprawowała władzę przez dwie kolejne elekcje [Antoszewski 2009]. W 2009 roku pojawiła się również druga francuska partia uznawana za centrową – Sojusz Centrowy (AC), który od 2012 roku posiada niewielką reprezentację w parlamencie.

PARTIE POLITYCZNE I SYSTEM PARTYJNY WE WŁOSZECH

Włoski system partyjny po 1991 roku to również przykład wielu dużych zmian, jednak również w nim można zauważyć powstawanie nowych ugrupowań mających swoją reprezentację parlamentarną w dwóch dominujących blokach – liberalnym oraz narodowym czy też nacjonalistycznym, ale także w trzecim – centrowym. Włoski system partyjny na przestrzeni badanego okresu cechowało ogromne rozdrobnienie [Antoszewski 2009], więc ugrupowania nie będą aż tak dokładnie przedstawiane.

Do pierwszego z nich, do którego w badanym okresie zaliczam około 20 ugrupowań, na pewno należy zaliczyć założoną w 1991 roku Demokratyczną Partię Lewicy (PDS), mającą aż do 1998 roku bardzo silną reprezentację parlamentarną oraz powstałą w 1998 roku na jej bazie partię o nazwie Demokraci Lewicy (DS) również znaczącą w parlamencie. Bardzo ważna była tutaj również koalicja Drzewo Oliwne, która potrafiła nawet wygrać wybory, czy założona w 2007 roku Partia Demokratyczna (PD), która wygrała wybory w 2013 i 2018 roku.

Ugrupowania o zabarwieniu nacjonalistycznym, których w badanym okresie powstało 5, to założona w 1991 roku Liga Północna (LN), która w 2018 roku weszła nawet w skład koalicji rządowej. Równie ważne było powstanie w 2012 roku Braci Włochów (FdI), czyli ugrupowania, które weszło w skład zwycięskiej koalicji w 2022 roku.

We włoskim systemie partyjnym, podobnie jak we francuskim, pojawiały się jeszcze ugrupowania centrowe bądź centroprawicowe, których w badanym okresie powstało między 15 a 20. Za taki można uznać Forza Italia (FI), który wygrał wybory w 1994 i 2001 roku, oraz po przekształceniu w Lud Wolności (PdL) również w 2008 roku. Podobnie można określić Centrum Chrześcijańsko-Demokratyczne (CCD) powołane również w 1994 roku oraz założony rok wcześniej Pakt Segniego (PS) czy partię Demokracja to Wolność – Margherita (DL), posiadającą dużą reprezentację po wyborach w 2001 roku.

Włoski system partyjny różni się nieco od pozostałych. Przede wszystkim trudno w nim określić dokładnie liczbę ugrupowań zaliczanych do poszczególnych kategorii, z uwagi na częste zmiany koalicji startujących w wyborach, częste rozłamy oraz kosmetyczne zmiany, które powodują powstanie nowej partii – stąd liczby te nie są dokładne, a zaokrąglone.

PARTIE POLITYCZNE I SYSTEM PARTYJNY W POLSCE

System partyjny w Polsce, po przemianach ustrojowych w 1989 roku, a zwłaszcza przed pierwszymi całkowicie demokratycznymi wyborami w roku 1991 oraz krótko po nich, cechowało bardzo duże rozdrobnienie. Po krótkim okresie rządów partii nowych, a zwłaszcza będącej politycznym przedstawicielstwem „Solidarności” Akcji Wyborczej Solidarność, do władzy niemal zawsze wracały ugrupowania znane z poprzedniego systemu, które przyjmowały inne nazwy niż te obowiązujące w czasie „Polski Ludowej” – były to Sojusz Lewicy Demokratycznej czy Polskie Stronnictwo Ludowe. Ugrupowania powstające później, a więc najpierw Porozumienie Centrum przekształcone z czasem w Prawo i Sprawiedliwość czy Unia Wolności zamieniona na Platformę Obywatelską, były spadkobiercami różnych odłamów słynnego związku zawodowego, poza wyjątkowym przypadkiem Samoobrony RP założonej na kanwie protestów rolników w 1992 roku. Sytuacja uległa zmianie dopiero wiele lat później i zbiegła się w czasie z narastaniem kryzysu wiary katolickiej w Polsce.

W ostatnich latach partie, które można uznać za nowe¹ na polskiej scenie politycznej, dzielą się na dwa obozy. Pierwszy z nich, do którego należy zaliczyć podmioty takie, jak Ruch Palikota, Nowoczesna Ryszarda Petru czy Partia Razem (a po wyborach parlamentarnych w 2023 roku także Polska 2050 Szymona Hołowni), to ugrupowania o charakterze lewicowym i liberalnym. Łączą je postulaty o całkowitym rozdziale Kościoła od państwa oraz zwiększaniu wolności obywatelskich, w tym prawa obywateli do samostanowienia. Ugrupowania te pojawiają się w miejscu największej potencjalnej liczby wyborców. Drugą grupą są ugrupowania antysystemowe, mające na sztandarach również hasła nacjonalistyczne. Wśród nich znajdują się Partia KORWiN, Konfederacja czy ruch Kukiz'15. Przedstawiciele tych ugrupowań niemal rokrocznie pojawiają się na Marszu Niepodległości, uznawanym za zgromadzenie o charakterze nacjonalistycznym. Warto dodać, że ze wszystkich siedmiu przytoczonych podmiotów, aż 6 miało lub nadal ma swoich przedstawicieli w parlamencie. Często w dużej liczbie. Można więc zaryzykować tezę, że system partyjny w Polsce ewoluje jednocześnie w dwóch przedstawionych we wstępie kierunkach – liberalnym i nacjonalistycznym.

¹ Nie należy mylić tego pojęcia z partiami „autentycznie” nowymi, za które uznaje się podmioty założone przez liderów niemających politycznego doświadczenia, „nieprzetestowanych” na rynkach politycznych i wyborczych [szerzej: Cichosz 2014].

Analizując zmiany wewnątrz partii politycznych w Polsce od czasu pojawienia się kryzysu wiary katolickiej, pozwolę sobie dokonać porównania dwóch ugrupowań – Prawa i Sprawiedliwości oraz Platformy Obywatelskiej. Jeszcze w 2005 roku, gdy liczba wiernych w Polsce utrzymywała się na podobnym poziomie co w przeszłości, oba te postsolidarnościowe ugrupowania były uznawane za centrowe – w przypadku PO, oraz umiarkowanie konserwatywne – w przypadku PiS [Antoszewski i wsp. 2003: 147–149]. Mało tego, tuż przed wyborami parlamentarnymi w 2005 roku mówiono o potencjalnej wielkiej koalicji parlamentarnej PO–PiS [szerzej: Dudek 2016].

Rzeczywistość w roku 2023 wygląda już zgoła odmiennie. Choć liderzy obu ugrupowań są nadal ci sami, a więc Donald Tusk (choć po wielu zmianach z uwagi na międzynarodowe stanowiska) oraz Jarosław Kaczyński, to sytuacja programowa uległa dużej, kolosalnej wręcz zmianie. Prawo i Sprawiedliwość aksjologicznie uchodzi dziś za ugrupowanie całkowicie już konserwatywne, o zabarwieniu populistycznym, a nawet w pewien sposób nacjonalistycznym. Natomiast Platforma Obywatelska to partia światopoglądowo całkowicie lewicowo-liberalna, postulująca dokonanie swoistej reinterpretacji myślenia o moralności, godząc się dziś na postulaty, o których w 2005 roku nie chciała nawet słyszeć, takie jak liberalizacja prawa aborcyjnego czy rozpowszechnianie metody in-vitro. Ugrupowania te z dwóch bardzo bliskich sobie spadkobierców ideałów „Solidarności” ewoluowały niezwykle mocno w dwóch przeciwnych kierunkach. PiS, chcąc przejąć poparcie katolików, z pomocą niektórych przedstawicieli Kościoła wyparł niejako PO w kierunku liberalnym. Ugrupowanie Donalda Tuska właśnie tam musi szukać nowych wyborców, dostosowując swój program do trendów płynących z Zachodu.

PARTIE POLITYCZNE I SYSTEM PARTYJNY W CZECHACH

Przypadek ewolucji systemu partyjnego w Czechach jest bardzo podobny do tego opisywanego w przypadku Polski. Krótco po upadku władzy nadanej ze Wschodu, wybory wygrywają ugrupowania światopoglądowo prawicowe, tworząc koalicję Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej [Antoszewski i wsp. 2003: 22–23]. Podobnie jak w Polsce, po kilku latach do władzy wróciła lewicowa spadkobierczyni partii komunistycznej – CSSD i ponownie tutaj partie nowe były ściśle zakorzenione w tradycjach walki o demokratyczny charakter państwa, proponowanej przez Kartę’77. Sytuacja odmieniła się w połowie pierwszej oraz w drugiej dekadzie XXI wieku, gdy w systemie partyjnym pojawiały się ugrupowania postulujące coś innego niż powrót do ideałów Karty’77 [szerzej: Kamiński i wsp. 2009].

Pojawienie się nowych partii wyglądało jednak inaczej niż w Polsce. Za jedyne dwa nowe ugrupowanie nacjonalistyczne, potrafiące zdobyć reprezentację w parlamencie, uznać tu można powołane w 2001 roku Sprawy Publiczne (VV) oraz powołaną w 2015 roku Wolność i Demokrację Bezpośrednią (SPD), natomiast wśród ugrupowań liberalnych będą to założona w 2009 roku partia Tradycja, Odpowiedzialność, Dobrobyt (TOP)’09 oraz powołana w 2011 Akcja Niezadowolonych

Obywateli (ANO), która w 2017 roku była w stanie zdobyć władzę, a jej lider – Andrej Babis został premierem. Bardzo interesujące z punktu widzenia tej analizy było również powstanie w 2009 roku Czeskiej Partii Piratów, która prezentuje profil centrowy, z wyraźnymi jednak postulatami liberalnymi. Powyższa analiza pokazuje, że w przypadku Republiki Czeskiej zmiany zachodzące w systemie partyjnym w ostatnich latach wydają się być niemal analogiczne jak te zachodzące w Polsce.

ZAKOŃCZENIE

Wnioski płynące z badania zdają się potwierdzać hipotezy założone na wstępie. Celowo używam terminu „zdają się”, gdyż jak wspomniałem na początku – praca ta ma zwrócić uwagę na problem relacji między religijnością oraz wyznawaniem i akceptowalnym społecznie systemem aksjologicznym a zmianami w systemach partyjnych, który do tej pory nie został zauważony. Niniejsza analiza potwierdza to, co intuicyjnie logiczne – jeśli na rynku wyborczym znajduje się coraz mniej wyborców blisko związanych z chrześcijaństwem, to partie polityczne zmuszone są do poszukiwania głosów poza tym światopoglądem. Zwłaszcza gdy w systemie partyjnym istnieje już jedna silna partia konserwatywna. To powoduje liberalizację partii uchodzących dotąd za centrowe oraz powstawanie ugrupowań liberalnych światopoglądowo, które próbują wykorzystać rozrost tej grupy wyborców i powstałe w ten sposób luki w systemie partyjnym. Konsekwencją tego stanu rzeczy może być więc radykalizacja ugrupowań konserwatywnych w kierunku nacjonalistycznym oraz powstawanie nowych ugrupowań o tym zabarwieniu. Ta dychotomia może powodować nieodwracalne zmiany systemów partyjnych, powodując nie tylko coraz większe podziały i dystanse społeczne, ale również konsekwencje ekonomiczne.

Niewątpliwym faktem jest postępujący brak poczucia potrzeb religijnych wśród społeczeństw europejskich. To co w Europie Zachodniej dokonywało się kilkadziesiąt lat temu, dociera obecnie do Europy Środkowo-Wschodniej, opóźnionej w wielu zmianach społecznych o tyleż właśnie lat, z uwagi na znajdowanie się po drugiej, mniej chętniej hedonizmowi, stronie „żelaznej kurtyny”. Przeprowadzona analiza pokazała, że podobnie jest ze zmianami w systemach partyjnych. Zmiany wewnątrz ugrupowań oraz powstawanie nowych, uznawanych za liberalne lub nacjonalistyczne dokonały się w Europie Zachodniej szybciej, jednak dotarły teraz również do krajów postsowieckich, będąc pewnego rodzaju lustrzanym odbiciem Zachodu.

Trendy, które przytoczyłem w tej pracy, mogą oczywiście się zmieniać. Bardzo dobrze naukowo udokumentowano już choćby występowanie możliwości zmiany poglądów politycznych wraz z postępującym wiekiem. Niewątpliwie przyczyniły się do tego badania rozpoczęte na początku drugiej połowy XX wieku przez Johna Crittendena [1962], a rozwinięte bardzo już w XXI wieku dzięki pracom Achima Goerresa [2008], a zwłaszcza wielka naukowa dyskusja Yaschy Mounka i Roberto Stefana Foa, którzy na łamach „Journal of Democracy” w latach 2016–2017 doszli

do konkluzji, że opinie ludzi na temat demokracji mogą być różne, w zależności od kraju i czasu badania [Mounk, Foa 2016]. Podobnie będzie pewnie z preferencjami wyborczymi. Fakt, że dziś młodzi ludzie porzucają wiarę, nie musi determinować tego, że za kilka lat do niej nie powrócą lub że kolejne pokolenie nie będzie wracało do systemu aksjologicznego sprawdzonego w przeszłości.

Systemy partyjne ulegają ciągłej zmianie, jednak zmiana ta widoczna w ciągu ostatnich 30 lat zdaje się być zmianą rozległą i jednolitą w całej Europie. Ugrupowania nowe poszukują wyborców w miejscach, gdzie jest ich najzwyczajniej najwięcej, natomiast te istniejące w poszukiwaniu władzy muszą zmieniać swój program, dostosowując się do otaczającego świata. Wydaje się jednak, że zmiana ta w obliczu kryzysu religijności chrześcijan w Europie przyjmuje dwa oblicza. W tym miejscu pozwolę sobie postawić pod rozważenie dwa kontrowersyjne wnioski, mogące być przyczynkiem do dalszych badań, które mogą wyjaśnić postawiony w artykule problem. Tam, gdzie mamy do czynienia z powstawaniem wielu ugrupowań liberalnych oraz zmianą istniejących wcześniej ugrupowań w tym kierunku, przy jednoczesnym długim, nieprzerwanym istnieniu demokracji jako ustroju w rozumieniu proceduralnym [Antoszewski, Herbut 2004: 66–67], tam tradycja demokracji liberalnej jako ideału politycznego będzie silna. Na drugim biegunie będzie sytuacja odwrotna: tam gdzie powstają ugrupowania nacjonalistyczne oraz dochodzi do zmiany wewnątrz partii politycznych, które w większości właśnie w tym kierunku przenoszą swoje programy wraz ze stosunkowo młodym wiekiem demokracji, czyli najczęściej w krajach postsowieckich, ugrupowania populistyczne będą promować idee demokracji nieliberalnej, która ma im umożliwić sprawowanie władzy, odrzucając komponenty liberalne i wolnościowe [Antoszewski 2018]. Potwierdzenie lub falsyfikacja tego założenia to niewątpliwie ważny obszar badań, nad którymi należy się pochylić w przyszłości.

BIBLIOGRAFIA

- Alexander, J. 2015. *The Major Ideologies of Liberalism, Socialism and Conservatism*, „Political Studies”, nr 63 (5), ss. 980–994. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12136>.
- Antoszewski, A. 2018. *Demokracja nieliberalna jako projekt polityczny*, „Przegląd Europejski”, nr 2, ss. 11–31. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.0788>.
- Antoszewski, A. 2009. *Partie i systemy partyjne państw Unii Europejskiej na przełomie wieków*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Antoszewski, A. 2005. *Partie polityczne Europy Środkowej i Wschodniej*, Wydawnictwo Forum Naukowe: Poznań–Wrocław.
- Antoszewski, A. (red.). 2006. *Systemy polityczne Europy Środkowej i Wschodniej. Perspektywa porównawcza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Antoszewski, A., Fiala, P., Herbut R., Sroka J. (red.). 2003. *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego: Wrocław.
- Antoszewski, A., Herbut, R. (red.). 2004. *Leksykon politologii*, Wydawnictwo Atla 2, Wrocław.
- Arnold, N. S. 2009. *Imposing values: an essay on liberalism and regulation*. Oxford University Press, New York. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195374964.003.0011>.

- Cichosz, M. 2014. *Partie „autentycznie” nowe i ich strategie przelamywania barier dostępu do rynku politycznego*, [w:] *Studia nad współczesnymi systemami politycznymi. Podmioty i procesy demokratyczne*. Tom I, J. Juchnowski, R. Wiszniewski (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Crittenden, J. 1962. *Aging and party affiliation*, „Public Opinion Quarterly” nr 26, 651, ss. 648–657. DOI: <https://doi.org/10.1086/267134>.
- Dudek, A. 2016. *Historia Polityczna Polski 1989–2015*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Główny Urząd Statystyczny. 2021. *Mały Rocznik Statystyczny Polski 2021*, Warszawa.
- Goerres, A. 2008. *The grey vote: Determinants of older voters' party choice in Britain and West Germany*, „Electoral Studies” vol. 27 issue 2, ss. 285–304. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2007.12.007>.
- Herbut, R. 1997. *Systemy partyjne* [w:] *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*, A. Antoszewski, R. Herbut (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Heywood A. 2003. *Political Ideologies: An Introduction*. Palgrave Macmillan, New York.
- Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego. 2022. *Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia. Dane za rok 2021*, Wydawnictwo Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego, Warszawa.
- Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego. 2023. *Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia. Dane za rok 2022*, Wydawnictwo Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego, Warszawa.
- Kamiński, Ł., Blazek, P., Majewski, G. 2009. *Ponad granicami. Historia Solidarności Polsko-Czechosłowackiej*, Wydawnictwo ATUT, Wrocław.
- Kościół katolicki traci wiernych. Włoskie bazyliki świecą pustkami, kryzys wiary w Polsce*, <https://next.gazeta.pl/next/7,168930,26817684,kosciol-katolicki-traci-wiernych-wloskie-bazyliki-swieca-pustkami.html> (dostęp: 22.03.2023).
- Kościół we Francji. Krótka historia upadku*, <https://kultura.gazetaprawna.pl/artykuly/1411604,kosciol-katolicki-we-francji.html> (dostęp: 22.03.2023).
- Kościół we Francji. Mała reszta z wielkim dziedzictwem*, <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2021-09/kosciol-we-francji-mala-reszta-z-wielkim-dziedzictwem.html> (dostęp: 22.03.2023).
- Lightfoot, S. 2005. *Europeanizing social democracy?: the rise of the Party of European Socialists*. Routledge, New York. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203017814>.
- Lipset, S. M. 1989. *Liberalism, Conservatism, and Americanism*. „Ethics & International Affairs” nr 3, ss. 205–218. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1747-7093.1989.tb00219.x>.
- Mounk, Y., Foa, R. S. 2016. *The Danger of Deconsolidation: The Democratic Disconnect*, „Journal of Democracy” vol. 27 issue 3, ss. 5–17. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.2016.0049>.
- Knight, K. 1999. *Liberalism and conservatism*. [w:] J. P. Robinson, P. R. Shaver, L. S. Wrightsman (red.), *Measures of political attitudes*, ss. 59–158.
- Pew Research Center. 2018. *The Age Gap in Religion Around the World 2018*.
- Podziemny Kościół nadziei. Co właściwie stało się z katolicyzmem w Czechach?*, <https://forsal.pl/lifestyle/rozrywka/artykuly/8533127,podziemny-kosciol-nadziei-co-wlasciwie-stalo-sie-z-katolicyzmem-w-czechach.html> (dostęp: 22.03.2023).
- Produkt Krajowy Brutto w Starej i Nowej Unii Europejskiej*, <https://zielonalinia.gov.pl/-/produkt-krajowy-brutto-w-starej-i-nowej-unii-europejskiej-67127> (dostęp: 22.03.2023).
- Puddington, A. 2007. *Freedom in the World: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*, Rowman & Littlefield, Lanham.
- Sartori, G. 1976. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Wojtasik, W. 2011. *Lewica i prawica w Polsce: aspekty ekonomiczno-społeczne*, Oficyna Wydawnicza Humanitas, Sosnowiec.
- Young S. P. 2002. *Beyond Rawls: an analysis of the concept of political liberalism*. University Press of America, Lanham.
- Zakaria F. 2003. *The future of freedom. Illiberal democracy at Home and Abroad*. Norton & Company, New York–London.

THE CRISIS OF CHRISTIAN RELIGIOSITY AS A CONTRIBUTION TO POLITICAL CHANGES
IN EUROPE IN THE YEARS 1991–2022

Abstract: The crisis of religiosity among Christians, which has been evident for years in Western European countries such as France and the Benelux countries, is also reaching the countries of Central and Eastern Europe. The decline in the number of believers implies the need to adapt the party system and political parties to the new reality, in the face of changes in voter expectations. The research problem underlying the article is the relationship between the crisis of Christian religiosity in Europe and changes within party systems and parties themselves in selected European countries. The research question is as follows: ‘Is there a relationship between the crisis of Christian religiosity in Europe and changes within the party systems of these countries?’. The author arrives at interesting conclusions through a comparative analysis of the party systems of selected Western European countries and selected Central and Eastern European countries and an analysis of the changes in these systems over the years, as well as a critical analysis of survey research on the level of religiosity of their populations.

Keywords: crisis, alternation of power, political changing, party system, political parties

BIOGRAM

Dawid Pieniężny, mgr nauk o polityce i administracji, doktorant Kolegium Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego. Do zainteresowań naukowych należą systemy polityczne, zachowania wyborcze, parlamentaryzm oraz politologia religii. Kontakt e-mail: dawid.pieniezny@uwr.edu.pl